

ESKİ YUGOSLAVYA TOPRAKLARINDAKİ SAVAŞLARDA SIRP ORTODOKS KİLİSESİNİN ROLÜ

Sonya RADOŞEVIĆ
Gazeteci - yazar
sonjaradosevic@yahoo.com

Özet: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa topraklarında en büyük soykırımın, insanlığa karşı suçların ve diğer savaş suçlarının gerçekleştiği eski Yugoslavya topraklarında kanlı savaşların kışkırtılmasında, Sırbistan Yazarlar Birliği ve Sırp Bilim ve Sanat Akademisi'nin dışında, Sırp Ortodoks Kilisesi de önemli ideolojik rolü oynamıştır. Bölgedeki savaşların kışkırtılmasında Sırp Ortodoks Kilisesi'nin rolüne ve etkisine tanıklık eden birçok belge bulunmaktadır. Ne var ki günümüzde bile Sırbistan'daki siyasi partiler, savaşlardaki rolünden dolayı Sırp Ortodoks Kilisesi'nden özür dilemesini istemediği gibi, en büyük milliyetçiler kilisenin etrafında toplanmaya devam etmektedir. Bu makalenin amacı, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Kosova'da yaşanan savaşlardaki rolünü kanutlara dayalı bir şekilde ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Sırp Ortodoks Kilisesi, milliyetçilik, savaş, Sırbistan, Kosova, Bosna-Hersek, Hırvatistan.

ROLE OF SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN WARS OVER FORMER YUGOSLAVIAN TERRITORY

Abstract: It was not only the Association of Writers of Serbia and Serbian Academy of Science and Arts but also the Serbian Orthodox Church that played a significant ideological role in agitating the bloody wars on former Yugoslavian territory, which witnessed the biggest genocides, crimes against humanity and other war crimes in the post World War II period Europe. There exist many documents that testify the role and influence of Serbian Orthodox Church in provoking the wars in the region. Nonetheless, even today Serbian Orthodox Church is not asked by political parties of Serbia to apologize due to its role in

those wars; and the deepest nationalists continue to gather around the Church. The purpose of this article is to present on the basis of evidence the role of Serbian Orthodox Church in wars that took place in Croatia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo.

Keywords: *Serbian Orthodox Church, nationalism, war, Serbia, Kosovo, Bosnia and Herzegovina, Croatia.*

I. Giriş

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) cumhurbaşkanı Josip Broz Tito'nun ölümünün ardından, "tüm ulus ve ulusal toplulukların kardeşlik ve birliği" sloganının benimsendiği devlette 1980'li yıllarda, Sırbistan'ın öncülüğünde, daha önce bastırılmış olan milliyetçilik akımı canlanmaya başlamıştır. Milliyetçilik tohumlarının ilk işaretleri Kosova'da ortaya çıkmıştır. Büyük Sırbistan rüyasını gerçekleştirmekle görevlendirilen ve Sırp akademik çevrelerce seçilen Slobodan Milošević ve diğer Sırp devlet yöneticileri, Sırp Ortodoks Kilisesi'nce propagandası yapılan "kutsal Sırp toprağı-Kosova" mitolojisinin bekçiliğine soyununca, o sıralarda tahayyül bile edilemeyen sonuçların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Kosova 1987 yılında iki çeşit milliyetçilikle karşılaşmıştır. Biri Milošević'in siyasi milliyetçiliğı, diğeri de kilise milliyetçiliğidir (filetizm). Kilise milliyetçiliğı, kilisenin birinci derecede kendi kavmini, ikinci derecede ise dini önemsedığı bir durumdur. Kosova'da bir araya gelmiş olan ve yakınlıkları günümüzde bile süren bu iki milliyetçilik akımının neticesinde, Sırp Ortodoks Kilisesi kendi doğasında olmayan bir rolü siyasetçilerden devralmıştır. Kilise böyle bir rolü toplumda yer edinebilme amacıyla üstlenmiş ve en sonunda bunu başarmıştır. Kimilerine göre Sırp Ortodoks Kilisesi, bir zamanlar YSFC'nin toplumsal hayatında Komünist Birliği'nin oynadığı baskın rolü tamamen devralmıştır.¹

II. Sırp Ortodoks Kilisesi, Kosova Mitolojisi ve Milliyetçilik

Sırp Ortodoks Kilisesi, 28 Haziran 1389 yılında Osmanlılara karşı yürütülen Birinci Kosova Savaşı'na ilişkin mitolojik söylemleri ve bu savaşta Sırların büyük zafer elde ettiklerine dair efsaneyi, eski Yugoslavya coğrafyasında

1 "Mozda ce Bas Amfilohije Poceti Proces Otvaranja Srpske Crkve", *Vijesti*, (30 Aralık 1997).

yaşanmış olan tüm savaşlara halkı sürüklemeye bir araç olarak kullanmıştır. Hatırlatmak gerekirse, Sırp Ortodoks Kilisesi 19. yüzyılın sonlarında 28 Haziran'ı Aziz Vitus günü (Vidovdan) adı altında dini bayram olarak belirlemiş, bu bayram da zamanla Sırp ulusal mitolojisinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Kosova mitolojisinin ardında Kosova için intikam alınması gerektiği algısı yatmaktadır. Bir başka ifadeyle, Kosova mitolojisi alınması gereken kanlı ve acımasız intikamın bir sembolü olarak algılanmıştır.²

Sırp lar arasında yaygın olan ancak doğru olmayan bir görüşe göre, Kosova, Sırp devletinin çöktüğü, egemenliğinin yok edildiği ve Türklere karşı köleliğin başladığı bir yerdir. Sırp kilisesi, Türk hâkimiyetinin sürdüğü dönemde kendi halkının kimliğini koruma çabalarıyla, Orta Çağ Sırp devletini hep yüceltmeye çalışmıştır. Bu çerçevede adeta mitolojik söylemler geliştirilmiştir. Örneğin, Birinci Kosova Savaşı'nda Osmanlılar tarafından öldürülen Sırp Prensi Lazar bir aziz olarak gösterilmektedir. Sultan Birinci Murad'ı öldüren Miloş Obiliç ise, kahramanlığın ve intikamın sembolü olarak değerlendirilmektedir.³ Bu yüzden Vidovdan genel olarak, Türklere ve Müslümanlara ait olan her şeye karşı kanlı ve acımasız bir şekilde intikam almanın sembolü olarak algılanmaktadır. Orta Çağ'daki Sırp Nemanya hanedanlığının görkemleştirilmesinde Sırp ların kültürel alandaki seçkinleri öncüllük etmiştir. Ancak, Kosova mitolojisinin varlığını sürdürmesinde, söz konusu mitolojik söylemlere ilişkin yorumlar ve açıklamalar geliştiren Sırp Ortodoks Kilisesi'nin rolü büyük olmuştur. 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşlarının ardından Kosova Sırbistan'ın sınırları içine dahil edilmiş olmasına rağmen, Kosova mitolojisi bütün canlılığıyla sürdürülmeye devam etmiştir.⁴

1980'li yılların başlarında, Sırp Ortodoks Kilisesi bünyesinde, Amfilohiye Radoviç, Atanasiye Yeftiç ve İriney Buloviç'in başında buldukları "Yustinovci"⁵ veya "Yastrebovi" isimleriyle bilinen radikal duruşlu bir grup ön plana çıkmaya başlamıştır. Kosova'daki olayları maniple eden, kilisenin bu grubu olmuştur. Nisan 1982'de Kilise, söz konusu grubun liderliğinde, Sırbistan ile YSFC'nin en yüksek devlet organlarına ve kutsal başrahipler meclisine çağrıda bulunarak, Kosova'daki Sırp milletinin "manevi ve biyolojik varlığının"

2 Zvezdan Folic, "Kosovski Mit u Projekcijama Srpske Pravoslavne Crkve", *Montenegrina*, Karadağ kültürüne ilişkin dijital kütüphane, www.montenegrina.

3 Olga Zirojevic, "Kosovo in the Collective Memory", *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, Nebojsa Popov içinde (Budapeşte: Central European University Press, 2000), ss. 190-191.

4 Zvezdan Folic, "Kosovski Mit u Projekcijama Srpske Pravoslavne Crkve", *Montenegrina*, Karadağ kültürüne ilişkin dijital kütüphane, www.montenegrina.

5 Yustinoviç ismi, 1894 ile 1979 yılları arasında yaşamış olan peder Yustin Popoviç'in ekolünden gelenleri vurgulamak için kullanılmaktadır. Yustin Popoviç Çelije manastırının arhimandriti, din bilimi doktoru ve Belgrad Üniversitesi'nin profesörlerinden biriydi.

korunması için harekete geçilmesini talep etmiştir. 1983 yılının sonunda, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bir yayını olan "Pravoslavle"de Atanasiye Yevtiç'in "Kosova'dan Yadovno'ya" adlı yazı dizisi yayınlanmaya başlamıştır. Yazı dizisinde Kosova'daki Sırp'ların saldırılara ve cinsel tecavüzlere maruz kaldıkları; kilise mensuplarına kötü muamelenin yapıldığından ayrıntılı bir biçimde bahsediliyordu. Yevtiç yazı dizisinin devamında, Kosova olaylarını bir kenara bırakıp, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sırp'ların Hırvat Ustaşalarının⁶ katledilmiş olmasından söz etmeye başlamıştır.⁷

Sırp Ortodoks Kilisesi içinde Amfilohiye, Atanasiye ve İriney'e muhalif olan Metropolit Yovan, adı geçen üçlünün Sırbistan Yazarlar Birliği bünyesinde de etkili olduğundan bahsediyordu. Oysa Sırbistan Yazarlar Birliği, Sırp Bilim ve Sanat Akademisi'yle birlikte "Sırp intikamı" anlayışının temellerini atmıştır. Metropolit Yovan'a göre, Sırp Ortodoks Kilisesi'ndeki bazı bireyler, bilerek ya da bilmeyerek tehlikeli ve kanlı bir savaş oyununa sürüklenmişti. Ortodoks Teoloji Fakültesi hocası Vladeta Yerotiç de Sırp Ortodoks Kilisesi'nin, dine hiçbir zaman değer vermeyen Sırp milliyetçilerinin oyununa geldiği uyarısında bulunmuştur.⁸

II. Eski Komünistler ile Yeni Piskoposların Koalisyonu

"Büyük Sırbistan" projesini gerçekleştirirmede sonradan başrolü üstlenecek ve Sırp milis güçlerinin işbirlikçisi olacak olan Sırp Ortodoks Kilisesi'nden Amfilohiye, Atanasiye ve İriney milli kilise üzerine görüşlerini, kendi aralarında en etkili şahıslardan biri olan piskopos Nikolay Velimiroviç'in fikirlerinden esinlenerek geliştirmişlerdi. Piskopos Velimiroviç, hümanizm ve Avrupa medeniyetine getirdiği eleştirilerle tanınan, Nazi Almanya'sı tarafından bir nişanla ödüllendirilen, Adolf Hitler ile Sırp Aziz Sava arasında önemli benzerliklerin mevcut olduğunu "keşfeden" bir şahıs olarak bilinmektedir.⁹

"Aziz Sava Milliyetçiliği" isimli bir çalışmada piskopos Velimiroviç, bir ulusal kilise için yürütülen mücadelenin "meşru, Evangelist ve yapısal milliyetçilik esasını" oluşturduğunu ve Sırp milleti için böyle bir kiliseyi Aziz Sava'nın 700 yıl

6 1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan memnun olmayan Hırvatlar yurt dışına kaçıp, Krallığın yıkılması için faaliyet gösteren "Hrvatistan Kurtuluş Örgütü"nü (Ustaşalar) oluşturmuştur. Nitekim 9 Ekim 1934'te, Fransa'nın Marsilya kentinde Sırp asıllı Kral Aleksandar'a düzenlenen suikasti koordine edenler arasında Ustaşalar da bulunuyordu.

7 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu i Ratovi u Njoj* (Belgrad: Krug Yayınevi, 2001), s. 172.

8 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 172-175.

9 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 13-19.

Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü

önce oluşturduğunu iddia etmektedir. Buradan hareketle Velimiroviç, Sırp milliyetçiliğini Avrupa'nın en eski olanları arasında saymaktadır. Orta Çağ'da Balkanlar'da "büyük bir Sırp devleti" kurmuş olan Sırp Nemanya hanedanlığından derinden etkilenmiş olduğu anlaşılan piskopos Velimiroviç, Nemanya'lara ait devlet başarısının, bölgede "yeni gerçeklikler tasarlanırken" bir rehber olarak kullanılması gerektiği görüşünü savunuyordu.¹⁰

"Sırpların bulunduğu her yerde Sırp devletinin olduğu" teorisini savunan büyük Sırbistan ideolojisinin izlerini, 1959-1990 yılları arasında Sırp Ortodoks Kilisesi Patriği olarak hizmet etmiş olan German Çoriç'in bazı söylemlerinde de görmek mümkündür. Çoriç, 1967 yılının Eylül ayında Karadağ'daki Kosiyerevo isimli manastırın açılışı sırasında yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti:¹¹

Biz Sırlar, tabi Karadağlıların da Sırp olduklarını düşündüğüm belli, ister Sırbistan'da, Srem'de, Bačka'da, Banat'ta, Karadağ'da, Hersek'te, Bosna'da, Avustralya'da ve her nerede olursa olsun Sırp milleti olarak ... sevgi ve sadakatimizi kutsal Sırp kilisesine borçluyuz ve kilisemizin bizlerden istediklerini yerine getirmekle yükümlüyüz ... Düşüncelerimde hüznün dolu Kosova'nın cesur savaşçılarını taşıyorum. Kosova bizim ağır bir kederimiz olmuştur. Fakat "ilahi çarlık"¹² seçen fazilet sahibi Prens Lazar ve önderliğindeki Sırlar Kosova'da kahramanca savaşmıştır.

2 Aralık 1990'da Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yönetiminde değişiklikler gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bir dini törenle Piskopos Pavle resmi olarak Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yeni patriği olmuştur. Patrik Pavle dışında, aynı olağanüstü Katedral oturumunda, Morava piskopos vekili İriney Buloviç, Bačka piskoposu olarak seçilmiştir. O sıralarda Banat piskoposu olan Amfilohiye Radoviç'i ise Kilise Meclisi, kilise hiyerarşisinde üst basamağa taşıyarak, Karadağ-Primorye metropoliti olarak seçmiştir. Mayıs 1991'de gerçekleşen olağan Meclis oturumunda Sırp Ortodoks Kilisesi'nin piskoposluklarına, peder Yustin Popoviç'in kalan diğer iki öğrencisi atanmıştır. Bunlardan Crna Reka manastırı başrahibi Arhimandrit Artemiye Radosavleviç Patrik Pavle'nin eski yerine geçerek Raška-Prizren Piskoposu olmuş, Belgrad Ortodoks Teoloji Fakültesi dekanı Arhimandrit Atanasiye Yevtiç ise, Banat piskoposu olarak seçilmiştir. Buloviç, Radoviç, Radosavleviç ve Yevtiç, Patrik Pavle ile birlikte Sırp Ortodoks Kilisesi'ni temsil etmiş ve Balkanlar'da "Karlovça-Ogulin-Virovitiça-

10 Zvezdan Folic, "Kosovski Mit u Projekcijama...", www.montenegrina.

11 Zvezdan Folic, "Kosovski Mit u Projekcijama...", www.montenegrina

12 Kosova'ya ilişkin Sırp mitolojisine göre, 1389'daki Birinci Kosova Savaşı'nın arifesinde bir melek Sırp Prensi Lazar'a seslenerek, "fani çarlık" ile "ilahi çarlık" arasında bir seçim yapmasını istemiştir. Sırlara göre Lazar zafer uğruna, ilahi çarlığı yani ölümü seçmiştir.

Karlobag¹³ hattının doğusunda yer alan ve Sırlara ait olduğu iddia edilen topraklardan “tüm Sırp olmayanların etnik olarak temizlenmesi” politikalarını desteklemiştir.¹⁴

Sırp Bilim ve Sanat Akademisi'nin “babası” olan akademisyen Dobrica Ćosić söz konusu etnik temizlik politikalarını “halkların insani göçü” olarak nitelendirerek adeta meşrulaştırıyordu. Diğer taraftan, 1990'lı yıllarda düzenlenen ilk çokpartili seçimlerde, eski komünist partisinin bir uzantısı olan Sırbistan Sosyalist Partisi (SPS) mutlak zafer elde etti. SPS'in lideri Slobodan Miloşević ise oyların yüzde 65,34'ünü kazanarak, tekrar Sırbistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. Sırbistan'ın federal ortağı Karadağ'da da eski komünist partinin uzantıları iktidarı ele geçirmişti. Böylece savaş kuramcıları, Pavle ve Miloşević'in seçimleriyle birlikte, kendi kanlı eylemlerini başlatabilmek için uygun bir zemin yakalamıştı. Önceden tasarlanmış projeye uygun olarak Sırların ilk hedefi, nüfusunun önemli bir kısmı Sırlardan oluşan Hırvatistan olmuştur.

III. Sırbistan Ortodoks Kilisesi'nin Hırvatistan Savaşındaki Rolü

1980'li yılların sonu ve 1990 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde (YSFC) değişik hadiseler yaşanmış ise de, YSFC topraklarındaki savaşın resmi başlangıcı olarak 1991 yılı kabul edilmektedir. 1991 Mart ayının ilk günlerinde Hırvatistan'ın kuzeyindeki Pakrac kentinde çatışmalar yaşandı. Aynı ayın sonlarında, Katolik Paskalyası esnasında, Hırvatistan'ın Plitvice kentinde, insan kayıplarının verilmiş olduğu çatışmalar yaşandı. Hem Sırların hem de Hırvatların birçoğu, Plitvice'deki çatışmaları Hırvatistan'daki savaşın başlangıcı olarak kabul eder.

Sırp Ortodoks Kilisesi'nden bazı piskoposlar, YSFC'den bağımsızlığını ilan eden Hırvatların yeni devletini ve yönetimini, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan “Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti” ile kıyaslamakta gecikmedi.¹⁵ Örneğin, 15 Mart 1991 tarihli Pravoslavle dergisinde, Slavon başpiskoposu Lukijan'ın “Ustaşa devletinin Sırp karşıtı eylemleri” isimli yazısı yayınlanmıştır.¹⁶ Kilise

13 Karlovca-Ogulin-Virovitica-Karlobag hattı, Sırp milliyetçilerinin Sırbistan'ın batı sınırlarını tarif ederken kullandıkları farazi bir hattır. Bu dört yer Hırvatistan sınırları içinde yer almaktadır. Milliyetçilerin tahayyül ettiği bu sınırla, dağın Yugoslavya'nın topraklarının en büyük kısmının Sırbistan'a kalması planlanıyordu. Bu plan hayata geçirilebilseydi, Karadağ ve Bosna-Hersek topraklarının tamamı, Hırvatistan topraklarının da büyük bir kısmı Sırbistan sınırları dahil edilmiş olacaktı.

14 Milorad Tomanić, Srpska Crkva u Ratu..., ss. 28-32.

15 İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya'yı işgal eden faşist güçler ile işbirliğinde olan Hırvat Ustaşalar, bu konularından yararlanarak, 1941'de çok kısa ömürlü olan “Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti”ni ilan etmişlerdi.

16 Vladika Lukijan, “Antisrpsko Nastupanje Ustaske Drzave”, *Pravoslavlje*, (15 Mart 1991).

yayımlarının, yeni Hırvat yönetiminin Ustaşlık yaptığına ilişkin Sırp halkı ve Sırp kamuoyunu ikna etmek için çalıştığı söylenebilir.

Mayıs 1990'da gerçekleşmiş olan kutsal başrahipler oturumunda Kilise, devlet yetkililerinden ilginç bir talepte bulunmuştur. Daha önceki savaşlarda hayatını kaybetmiş olanların kuyulardan çıkartılıp, daha görkemli yerlerde ve şereflerine uygun bir biçimde gömülmesine imkân yaratılması isteniyordu. Kutsal başrahipler meclisinin yazılı talebinde, "İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında masumca katledilenlere karşı bu temel insanlık borcunun yerine getirilmesi için zaman artık gelmiştir. Çünkü ölümler ve ölümler arasında huzur yoksa canlılar arasında da huzur ve barış olamaz" deniyordu.¹⁷

Sırp Ortodoks Kilisesi'nin önerisi doğrultusunda Hırvatistan'da kuyuların kazılması ve İkinci Dünya Savaşı'nda Hırvatlar tarafından öldürülen Sırlara ait kafa ve kemiklerin fotoğraflarının Sırp medyası aracılığıyla gösterilmesi, Hırvatistan topraklarında kan akıtmanın bir başlangıcını oluşturmuştur. Kilisenin savaş kışkırtmacıları, Sırlara yönelik yeni bir Hırvat katliamının hazırlandığı söylentisini sürekli gündemde tutarak, Hırvatistan'daki sıradan Sırp vatandaşların, kendi Hırvat komşularını katletmeye başlamalarına yönelik zemini hazırlamıştır.

Golubinka kuyusundan kemiklerin çıkartılması esnasında, kuyunun içine Bosnalı Sırlara ait Sırp Demokratik Partisi'nin lideri Radovan Karaciç, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Sırp üyesi Nikola Kolyeviç ve ressam Maçvalı Miliç de inmiştir. 1 Aralık 1990 tarihli Pravoslavle dergisinde yayınlanan "Günüşiğindeki kurbanlar" başlıklı yazıda, Ustaşalar tarafından öldürülen ve 50 metre derinliğindeki Yagodnaça kuyusuna atılan Sırların ceset kalıntılarının çıkartılmasından bahsediliyordu. Söz konusu metinde, kurbanların öldürülme biçimleri (soğuk silahlarla, keskin olmayan cisimlerle, baltalarla kafaya yapılan darbelerle vs.) anlatılmış ve kuyu içinde bulunan kişisel eşyalar da belirtilmiştir. Jitomislac, Prebilovac, Lubinye, Trebinye, Mayevica, Banyaluka ve diğer bazı yerlerdeki kuyulardan da kurbanlara ait ceset kalıntıları çıkartılmıştır.¹⁸ 27 Kasım 1991 tarihli bir yazısında başpiskopos Atanasiye Yevtiç, kuyularda cesetleri bulunan Sırların sadece öldürülmekle kalmadıklarını, haysiyetlerinin de yok edildiğini, bu yüzden kurbanların ruhlarını ve bedenlerini ölüm sonrası ıstırap ve aşağılanmaktan kurtarmak için mezarlardan çıkartılan ceset kalıntılarını uygun bir merasimle yeniden defnettiklerini söylüyordu.

17 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, s. 41.

18 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 61-64.

1991 yılında yapılan olağan Kilise piskoposlar meclisi oturumunda, Sırp milletine şu mesaj da iletilmiştir: “Görüyoruz ki, betonlaşmış vicdanlar altından, betonlaştırılmış kuyulardan, masumca katledilen aşığılanmış ve unutulmuş binlerce insan çıkıyor. Bu iyi bir işarettir. Çünkü ölümlerle barışmak ve ölümlerin kendi aralarında barışması, canlı olanların kendi aralarında barışması için bir şarttır”. Sırp Ortodoks Kilisesi’nin “ölülerle barışılmasına” ilişkin mesajı, Hırvatistan şehri Vukovar’ın yıkımı sonucunu getirmiştir. Ekim 1991’de, Vukovar, sözde Yugoslav Halk Ordusu’na ait birimlerin “kurtardığı” “yeni bir Gernika” olmuştur.¹⁹

Hırvatistan’daki savaş esnasında, uluslararası toplum Yugoslavya’daki krize karşı bir çözüm bulma arayışı içine girmiştir. Bu vesileyle Sırp Ortodoks Kilisesi Patriği Pavle, Yugoslavya Uluslararası Barış Konferansı’nın dönem başkanı Lord Karington’a gönderdiği mektupla konuyla ilgili fikir belirtmiştir. Bu mektup, 1 Kasım 1991 tarihinde Pravoslavle’nin baş sayfasında yayınlanmıştır.²⁰ Sırp Patriği, mektubun birinci kısmında İkinci Dünya Savaşı yıllarında Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti’nde Sırp milletinin Hırvatlar tarafından katledildiğini söylemiş, bu yüzden Hırvatistan’da Sırp ve Hırvatların birlikte yaşamalarının imkânsız olduğunu belirtmiş ve Sırp’ların yoğunlukta yaşadığı Hırvatistan topraklarının Sırbistan’a bağlanması gerektiğine dair fikir yürütmüştür. Bu şekilde söz konusu mektubuyla, Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Memorandumu’nda belirtilen “Büyük Sırbistan” kurma projesinin, Sırp Ortodoks Kilisesi tarafından da desteklediği açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Patrik Pavle, böylelikle eski Yugoslavya topraklarında yaşanan savaşlardaki Sırp Ortodoks Kilisesi’nin rolünü de açıklığa kavuşturmuştur. Bir başka ifadeyle kilise, açık bir biçimde Yugoslavya’nın parçalanmasını ve tüm Sırp’ların tek bir devlet çatısı altında yaşayabilecekleri yeni bir devletin kurulması yönündeki bir politikayı, etnik temizliği ve “kan ve toprak” teorisini desteklemiştir.

Eski Yugoslavya topraklarında yaşanan savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesi’nin rolünü tanımlamak açısından tarihi bir önem taşıyan bu mektupta, Patrik Pavle diğerleri arasında şunları da yazmıştır:²¹

Hırvatistan’ın yeniden bağımsız devlet olarak ilan edilmesi ve Hırvat lider Franyo Tucman’ın Hırvatistan’ın varlığını kesintisiz bin yıllık süreç içinde görüyor, ayrıca Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti’nin de bir devamı

19 Nisan 1937’de gerçekleşen İspanya iç savaşı sırasında Bask şehri Gernika’ya yapılan saldırı, geniş çaplı yıkıma ve pek çok sivilin ölümüne sebep vermiştir.

20 “Pismo patrijarha SPC Pavla Upuceno Lordu Karingtonu, *Pravoslavlje*, (1 Kasım 1991).

21 “Pismo patrijarha SPC Pavla...”

olarak algılıyor olması yüzünden, Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların kıyımıyla ilgili yeni ve muhtemelen ölümcül bir süreç başlamıştır. Aynı din ve kanımızdan olan Hırvatistan'daki hemşerilerimiz, iki korkunç seçenekle karşı karşıyadır: Ya eline silah alarak anavatanları ile aynı devlet çatısı içinde yaşayabilmek için savaşacaklar, ya da Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti'nin yeni sürümü olan devletten göç ettirileceklerdir. Üçüncü bir seçenek mevcut değildir. Bu sebepten dolayı Sırp devleti ve Sırp milleti, silahlı müdafaa dâhil olmak üzere, tüm meşru araçlarla Sırp hayatlarını ve Sırp topraklarını korumak zorundadır. Sırp'ların üzerinde yüzyıllarca yaşadığı ve Hırvat Kvisling yönetiminin soykırımına maruz kalmadan önce Nisan 1941'de nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu topraklar, hiçbir bağımsız Hırvatistan devleti içinde kalmaz ve diğer tüm Sırp bölgeleriyle birlikte Sırbistan devlet çatısı altında toplanmalıdır.

Soykırım kurbanları ve onun eski, hatta belki de gelecekteki mimarlarının artık bir arada yaşayamayacağı anlaşılacak zorundadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Almanlarla aynı devlet içinde yaşamaları için Yahudileri kimse zorlamamıştır. Ancak Sırp'lar, YSFC'nin federal birimlerinden biri olan Hırvatistan'da, Hırvatlarla birlikte yaşamak zorunda kalmıştır. Söz konusu Hırvatistan'ın sınırları ne tarihsel ne de etnik esaslara dayalı belirlenmiştir. Kendisi de bir Hırvat olan, Yugoslavya komünist devriminin öncüsü Yosip Broz Tito'nun istekleri doğrultusunda belirlenmiştir. Hırvatlar, sınırları bu şekilde belirlenmiş bir Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan ettikleri anda, Hırvatistan'daki Sırp'lar da kendi kaderini belirleme hakkını kullanarak, Yugoslavya'dan geri kalan topraklarda, daha doğrusu Sırp milletinin anavatanının bulunduğu devlette yaşamayı kararlaştırmıştır. Aksi takdirde, er ya da geç kendi milli kimliklerinin, kendi din ve isimlerinin kökü kazılacak, belki de sürgün edilecekler veya fiziksel anlamda yok edileceklerdir. Yüzyıllarca baskı uygulayanlara, zorla Katolikleştirme girişimlerinde bulunanlara ve İkinci Dünya Savaşı'nda Sırp'ları sadece Sırp ve Ortodoks olmaları nedeniyle fiziksel anlamda yok edenlere artık inanç yoktur. Bu korkunç gerçeği, Yugoslavya'da yaşamış olanların hepsi ve medeni Avrupa anlamak zorundadır.

Şüphesiz ki, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin "tüm Sırp'ların tehlikede olduğu" ve "tüm Sırp'ların bir tek devletin çatısı altında toplanması gerektiği" yönündeki tutumu, Bosna-Hersek'teki kanlı savaşın da başlangıcını oluşturmuştur. Aslında bu, değişik savaş suçları ve soykırım gerçekleştiren Sırp ve Karadağlıların, "Akrepler" ile diğer askeri ve milis grupların kilise tarafından kutsanmasının başlangıcıydı.

Birleşmiş Milletler 3 Ocak 1992 tarihinde, Hırvatistan ordusu ile ayaklanmış Sırp lar arasındaki çatışmaları durdurmuş, uzlaşılabilir barışa yönelik garantörlüğü ise 14 bin askerden oluşan barış gücü UNPROFOR'un sağlaması öngörülmüştür. 18 Ocak tarihinde Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bünyesinde Kutsal başrahipler meclisi toplanıp güncel siyasi gelişmeleri değerlendirmiştir. Ardından yapılan bir açıklamada, Sırbistan'daki yönetimle, Yugoslavya'nın federal düzeydeki kurumlarıyla ya da Yugoslavya Halk Ordusu'yla yapılan anlaşmaların, bütün Sırp ların rızası ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin lütfü olmadan bağlayıcı olmayacağı vurgulanmaktadır. Böylece Sırp Ortodoks Kilisesi'nin ruhban sınıfı, eski Yugoslavya topraklarında yaşayan tüm Sırp ların "haklarının korunması amacıyla", Sırp ve Karadağlıların kanlı saldırılarının devam etmesini talep etmekteydi. Nitekim kısa bir süre sonra, 29 Ocak 1992'de Ratko Mladić, Yugoslavya Halk Ordusu'nun dokuzuncu kolordusunun "Sırp kuvvetlerinin düzenli ordusuna" dönüştürüldüğünü beyan etmiştir. Onun ardından, Sırp milis yapılanmaları içinde önde gelenlerden biri olan Jelko Rajnatović Arkan, "Hırvatistan'daki Sırp lar, Hırvat ustaşa ve faşistlerinin esiri olduğu sürece barış olmayacaktır" yönünde tehditlerde bulunmuştur.²²

Uluslararası anlamda bağımsızlıkları tanınmış Hırvatistan ve Bosna-Hersek'e Sırp ile Karadağlıların saldırılarının devam ettiği savaş yılları boyunca, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin dini liderleri sık sık çatışma bölgelerini ziyaret etmiştir. Örneğin piskopos Filaret (Yelenko Miçović) Eylül 1991'de Hırvatistan'daki Komogovina manastırında, kameralar karşısında M-53 makineli tüfeği omzuna alarak poz vermiştir. Silahlı bir rahibin ortaya çıkması dünya tarafından yadırgandığı gibi, özellikle Hırvatistan ve Bosna'da şok yaratmıştır. Bu gelişmenin karşısında Başka piskoposu İriney de piskopos Filaret'in eline silah almasının yanlış olduğunu açıkladı. Buna rağmen, silahlı poz vermekten tatmin olmayan Filaret, Sırp ları yönelik gerçekleştirilmekte olan soykırıma ilişkin delillere sahip olduğunu iddia ederek, bir akşamüzeri Sırbistan Radyo ve Televizyon Kurumu'na ait bir stüdyoyu basmıştır. Bunun neticesinde akşam haberlerinin izleyicileri, aşırı öfkeli vaziyetteki rahibi, Müslümanlar tarafından öldürdüğünü iddia ettiği küçük bir kıza ait kafatayı elinde tutarak görmüşlerdir. Filaret canlı yayında bir baltayı da çıkartmış ve o baltayla suçun gerçekleştiğini iddia etmiştir. Bu olay üzerine bazı gazeteciler bu korkunç olay hakkında araştırma yapmaya kalkışmış, ancak piskopos Filaret'i evinde ziyaret ettiklerinde, kendisi canlı yayında dehşetler içinde elinde tuttuğu kafatayı "nerede bıraktığını bulamadığını" söylemiştir.²³

22 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 186 -191.

23 Slobodan Kostic, "Rampa za Druga Popa", *Vreme*, (23 Ağustos 2007).

IV. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Bosna-Hersek Savaşındaki Rolü

Bosna-Hersek topraklarında savaş esnasında yaşanmış olan cehennemde, Sırp Ortodoks Kilisesi önemli rol oynamıştır. Kilisenin başroldeki üçlüsü -Amfilohiye, Artemiye ve Atanasiye- o dönemin Bosnalı Sırp yöneticilerinden Radovan Karaciç, Momçilo Krayişnik ve Nikola Kolyeviç'e büyük destek vermiştir. Bu ülkede Boşnaklara karşı işlenen soykırım ve diğer ağır suçlara, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Boşnaklara yönelik yaymış olduğu söylemin büyük katkısı olmuştur.

Boşnakların Yosip Broz Tito'nun suni eseri olduklarını iddia eden Sırp Ortodoks Kilisesi rahipleri, Petar II. Petroviç Nyegoş'un dizelerini kullanarak, Boşnakları "Türkleştirilmiş olanlar" ya da "Türkler" olarak adlandırıyor ve onların öзде Sırp olduklarını savunuyordu. Boşnaklar sözde asıl dinlerinden ayrılmış olmanın bedelini ise "ödemek zorundaydı". Bosna-Hersek savaşında, Sırp Ortodoks Kilisesi rahiplerinin hapsedilen Müslümanları zorla vaftiz etmeleri vakaları az görülmüş değildir.

Dalmaçya başpiskoposu Nikolay Mrda, Mayıs 1992 yılında yapılan olağan kutsal başrahipler meclisinde Dabar-Bosna metropoliti olarak seçilmiş ve böylece Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Bosna-Hersek'teki en yüksek rütbeli başrahibi olmuştur. O zamandan sonra, Metropolit Nikolay birçok sefer savaş suçluları Radovan Karaciç ve Ratko Mladiç ile birlikte iken görüntülenmiş, ayrıca Sırpların Bosna toprakları içinde ilan ettiği Sırp Cumhuriyeti Meclisi'nin oturumlarında birinci sıralarda yer almıştır.

Saraybosna rahibi Dragomir Ubiparoviç, "Hri%çanska Misao" isimli derginin sayılarının birinde, savaş yıllarında Kilisenin Bosna'daki Sırp liderleriyle olan ilişkisini şöyle izah etmiştir:²⁴

Kiliseye ait binalar ve törenler, Sırp Demokratik Partisi'nin (SDS)²⁵ yönetimindeki kişilerin tanıtımı ve halka hitapları için hizmet etmiştir. Bu tür ölçsüz desteklerde, bizim aşırıya kaçan yatkınlığımız en fazla ortaya çıkmıştır. O kadar ileriye gidilmiştir ki, SDS'nin önde gelen kişileri bile, kendilerine verilen önem karşısında şaşırılmış bulunmaktaydı. Din adamlarının, Sırp milletini kurtarmaları için SDS'lileri Tanrı'nın kendisinin gönderdiğini ima eden sözlerine ve SDS'lilere dini şarkılarla hitap ediliyor olmasına şaşırılmamak mümkün değildi. Siyasete verdiği bu denli ölçsüz hizmet ve yardımdan sonra, Kilise de SDS'lilerin başarıları

24 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 116-119.

25 Sırp Demokratik Partisi, savaş yıllarında Bosnalı Sırpların önderliğini yapan, Bosna'da işlenen savaş suçlarında sorumluluk payı yüksek olan bir siyasi partidir.

ve başarısızlıklarıyla birlikte anılması gerekiyor ... Benzer şekilde, savaşın beraberinde getirdiği sonuçların (yıkımlar ve kurbanların) sorumlularından bahsedilirken, siyasi ve askeri oluşumlar dışında, Kilisenin kendisi de anılmalıdır.

Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Bosna-Hersek'teki savaş süresince halka nasıl "hizmet ettiğini", aşağıdaki alıntı gözler önüne sermektedir:²⁶

Saraybosnalılar, Bosnalı Sırlara ait televizyonun görüntülerinde gösterilen, omuzlarında birden fazla fişekliklerle sivilleri öldürme yoluna çıkmış sakallı Sırp çetnikleri tek tek öperek uğurlayan, o askeri üniformalı ve tek dişli yaşlı papazı hatırlıyor olmalıdırlar. Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki savaş bölgelerinde "kalaşnikof" ve "tomson" silahlarıyla fotoğraf çektiren, bedenleri nefretle kuşatılan siyah cübbeli papazların sayısının ne kadar çok olduğundan ise hiç söz etmeye gerek yok.

Nisan 1992'da uluslararası toplum resmen Bosna-Hersek devletini tanımıştır. O tarihte, Sırp ve Karadağlı yöneticilerin kafalarında önceden tasarlanmış olan korkunç savaş planları Bosna-Hersek'te uygulanmaya başlamıştır. Böylece değişik askeri ve milis birlikler Bosna-Hersek topraklarının tamamında, özellikle de Sırbistan'a bağlanması planlanan bölgelerde, Sırp olmayan nüfusu insafsızca öldürmeye başlamıştır.

Radovan Karacić'in önderliğindeki Sırp çetnik birlikleri ve Sırbistan ile Karadağ kökenli askeri ve milis birlikleri tarafından başkent Saraybosna'nın kuşatılmasına Mayıs 1992'de başlanmıştır. Avrupa'nın kalbinde olan, elektriksiz ve susuz bırakılan bu şehir, 24 saat aralıksız bombardımanlara maruz kalmıştır. Saraybosna kuşatması boyunca, aralarında 1.600'ü çocuk olmak üzere, yaklaşık 10 bin sivil öldürülmüştür.

10 Aralık 1992 tarihinde Sırp Ortodoks Kilisesi'nin kutsal başrahipler meclisi, Sırların Boşnak kadınların ırzına geçtiklerini inkar eden ve genel olarak Sırp askerlerinin savaş suçları işlediklerini reddeden bir beyanatla kamuoyuna seslenmiştir. Kilise Sırlara karşı yapılan suçlamaların asılsız olduğunu ve Bosna'da yaşananların normal bir savaşın beraberinde getirdiklerinin ötesine geçmediğini beyan etmiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi Bosna-Hersek'te Sırların toplu suçlar işlediği yönündeki suçlamaları uydurulmuş olarak nitelerken, Bosna'da bulunmuş yabancı gazetecilerin yazılarından şu satırları okumak mümkün olmuştur: "Dabar-Bosna Başpiskoposu Nikolay, Saraybosna'nın

26 Gojko Beric, "U Ime Boga i Sina Cetnika", *Svijet*, (16 Ocak 1997).

Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü

etrafındaki tepelerde bulunanlar dahil olmak üzere, Bosna'yı gezip Sırp askerlerini kutsamıştır. O tepelerden, Saraybosna acımasızca bombalanmıştır.”²⁷

Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yönetici kademesindeki bazı ileri gelenler, Sırp Cumhuriyeti meclis oturumlarının neredeyse hepsinde bulunmuşlardır. Sırp Ortodoks Kilisesi piskoposları, Bosnalı Sırp'ların yöneticileri ve generalleri ile çok iyi bir işbirliği içindeydi. Örneğin, Dabar-Bosna Başpiskoposu Nikolay Mrda 1993 yılının Nisan ayı sonunda verdiği bir demeçte, kendisinin tüm önerilerinin general Ratko Mladiç tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. Bosnalı Sırp'ların lideri Radovan Karaciç ise, 1994 yılının başlarında, Kilise ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin mükemmel olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Karaciç “Ruhban sınıfımızın söyledikleri bizim tüm düşünce ve kararlarımızda mevcuttur. Kilise'nin sesine, en yüksek makamın sesiymiş gibi kulak verilmektedir” şeklinde konuşmuştur.²⁸

Karaciç'in keskin nişancıları, çocuklar dahil olmak üzere, Saraybosnalı Boşnaklara ateş ederken, Sırp Ortodoks Kilisesi Patriği Pavle dünya liderlerini “Saraybosna'da yaşayan Sırp halkının sıkıntıları hakkında” bilgilendiriyordu. Dahası Patrik Pavle, 1992 yılında BM Genel Sekreteri Butros Gali ile diğer kişi ve uluslararası kurumlara göndermiş olduğu bir mektupta, Saraybosna'da Müslüman güçlerinin kontrol ettiği bölgede mahsur kalan Sırp'ların kurtarılması talebinde bulunmuştur. Ayrıca, Karaciç'in katillerinin Saraybosna kuşatmasının sona erdirilmesini talep edeceğine, Patrik Pavle BM'nin bir numaralı kişisinden Saraybosna'daki Sırp halkı için insani yardım talebinde bulunmayı da unutmamıştır.²⁹

Uluslararası toplum Bosna-Hersek savaşını durdurma çabaları doğrultusunda 1993 yılında Vance-Owen planını gündeme getirmişti. Bosnalı Sırp'lar, Belgrad'daki yönetim ile birlikte söz konusu planı reddetmekle gecikmedi. Sırp Ortodoks Kilisesi de bu barış çözümüne karşı çıkmış ve savaşın devam etmesini desteklemiştir. Metropolit Amfilohiye, Bosnalı Sırp'ların Vance-Owen Planını reddetmiş olmasını şu sözlerle kutsamıştır:³⁰

Vuk Karaciç Sırp dilini nasıl koruduysa, onunla aynı soyadı taşıyan Radovan Karaciç, yeni Kosova kızı³¹ Plavşiç ve Krayişnik'le birlikte

27 Andrew Higgins, Robert Block, “In War's Wake: Questions Arise On the Role of the Serb Church”, *The Wall Street Journal*, (24 Haziran 1999).

28 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 116-119.

29 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 116-119.

30 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 110-115.

31 Kosova Kızı, 1389 yılındaki Birinci Kosova Savaşı'nın yürütüldüğü meydana yakınlarını ararken, yaralı bir Sırp savaşçıdan onların öldüğünü öğrendi, kadın ilgi ve merhametinin bir sembolü olarak kabul edilen, destansı bir Sırp şiirin karakteridir.

bizleri ve ruhumuzu korumaktadır. Çünkü onlar, aziz Lazar'ın yolunda yürümektedirler. Çar Lazar'ın yaptığı gibi, onlar da ilahi çarlığı seçmiştir.

1994 yılının Temmuz ayında, Bosna-Hersek'e dair Temas Grubu'nun³² barış planı Sırp Cumhuriyeti meclisinde görüşülürken, piskopos Atanasiye Yevtiç, "Sırp ulusunun büyük bir kısmının yok edilmesine" razı olamayacağını belirterek, sunulan planın kabul edilmemesi gerektiği yönünde Sırp Ortodoks Kilisesi'nin mesajını vekillere iletmiştir.

Uluslararası toplumun baskıları altında kalan Belgrad yönetimi, 4 Ağustos 1994 tarihinde Bosnalı Sırlara abluka uygulamaya başlamış ve Sırp Cumhuriyeti'yle siyasi ve ekonomik ilişkileri askıya almıştır. Kilise, bu sebepten ötürü Slobodan Milošević'e sırtını dönmüş ve tüm yardım ve desteklerini Radovan Karaciç ve onun Sırp Demokratik Partisi'ne sunmuştur.

Bosna-Hersek'e yönelik sunulan barış planları yüzünden, 5 Temmuz 1994'te Sırp Ortodoks Kilisesi Piskoposlar Konferansı gerçekleşmiştir. Bu konferans, Sırp halkına ve dünya kamuoyuna yönelik yapılan savaş çağrılılarıyla akıllarda kalmıştır. Ruhban sınıfı, barış planlarının kabul edilmemesi yönünde uzlaşma sağlamış ve Sırp halkına, tasarlanan Büyük Sırbistan sınırlarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda çabalarını sürdürmesi yönünde şu sözlerle çağrıda bulunmuştur:³³

Tanrının, milletimizin ve insanlık tarihinin önünde taşıdığımız bütün sorumluluğumuzla, Sırları yüzyıllık haklarını, özgürlüklerini ve hayati çıkarlarını savunmaya davet ediyoruz. Bunları savunmak, Sırların kendi topraklarında fiziken ve ruhen var olabilmeleri için şarttır.

Bir zamanların ana muhalefet partisi olan Sırp Yenilenme Hareketi'nin lideri Vuk Draškoviç'in eşi Danica Draškoviç Sırp Ortodoks Kilisesi hakkında şunları söylemiştir:³⁴

Onlar bildiriler yayınlamakta, katedrallerde toplanmakta, savaşlar ve halkın hoşnutsuzluğunu körüklemektedirler. Ortodoksluğun öğrettiği gibi sevgiyi, pişmanlığı, barışı, ortak yaşam ve affetmeyi teşvik etmek yerine,

32 İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD'nin oluşturduğu Temas Grubu" Bosna topraklarının yüzde 49'unun Bosnalı Sırlara, yüzde 51'inin ise Boşnak ile Bosnalı Hırvatlara bırakılmasını öngörmüştür. Boşnak ve Hırvatlar bu planı kabul etmiş, o sıralarda Bosna-Hersek topraklarının yüzde 70 kadarını kontrol eden Sırlar ise referandum yoluyla reddetmiştir.

33 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 126-128.

34 Milan Nikolic, "Staradnje Srpskih Patrijarha: Gresni Pastiri, Stada Gresnoga", *Srpsko Nasledje*, Sayı 3 (Mart 1998).

Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü

onlar (savaş suçlusu) Arkan'ın dilinden konuşmaktadır. Bu yüzden Kilise yetkililerinin arasında Arkan'ın sıkça bulunuyor olması şaşılacak şey değildir. Onlar, bir Hıristiyan kilisesinden daha çok fethedici ordulara ait savaş karargahlarına benzemektedirler. Ayrıca açık bir şekilde Ortodoks kutsal savaşı, toprak fethi, camilerin yıkımı ve etnik temizlik teşviklerinde bulunmaktadırlar. Kilise, kutsanmış vaziyette öldürmeye, çalmaya ve suç işlemeye devam etmemizi istemektedir. İşte buna ben razı değilim. Ortodoks İran'ında yaşamak istemiyorum.”

Sırp Ortodoks Kilisesi yetkilileri, bazı olayların tesadüfi ve bireysel kazalar olduklarını iddia ederek, Bosna'da Müslümanlara yönelik yağmalama ve soykırımın gerçekleştirildiğine dair söylentileri sürekli yalanlamaktaydı. BM koruması altında olan Gorajde kentine yapılan saldırı örneğinde olduğu gibi, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bazı rahipleri, Sırp ordusunun yıkıcı baskınlarının bazılarında şahsen yer almış olmalarına rağmen, Bosna-Hersek'te Sırların yürütmüş oldukları savaşı bir kurtuluş savaşı olarak nitelendirmişlerdir.

1994 yılı ilkbaharında Sırların Gorajde bölgesine düzenledikleri saldırıya Zahum-Hersek Piskoposu Atanasiye de katılmıştır. Bu saldırıda elde ettiği “savaş tecrübesi” hakkında Atanasiye 6 Mayıs 1994'te şu demeci vermiştir:³⁵

Gorajde'nin ele geçirilmesi ve Sırlara ait olmasının zamanı gelmişti. Bu yer 1924 yılına kadar bizim Zahum-Hersek piskoposluk bölgemize aitti. O tarihten sonra ise piskoposluk bölgesi bölüştürülmüş ve orası bugüne kadar Dabar-Bosna'ya ait olmuştur. Fakat bu bölge bizim ahalimize aittir. Orası eski Hersek'tir ve Gorajde ile Vişegrad aracılığıyla Sırbistan'a bağlanmasının zamanı gelmişti. Ne mutlu ki Hersek'li Sırp savaşçılar Gorajde'yi kurtarmaya kalkışmış ve bunu iyi bir biçimde başarmıştır. Ne yazık ki, bizim düşmanlarımız ... o meşhur Atlantik paktı, dünyaya zalimce davranmaya devam etmekte, onların bombaları Hersek Sırp savaşçıları üzerine yağmaktadır ... Bizler Gradina'nın hemen altında birinci saflardaydık ve orada bizim kahramanlarımızın, çok kötü hava şartları ve arazi koşullarına rağmen Gorajde, Çayniçe ve Foça arasındaki saldırılara karşı nasıl direndiklerine şahit olduk. Savaşlarımız Drina nehrinin sağ kıyısını kurtarmıştır. Tanrıya, yüzyıllarca Sırlara ait olan Drina'nın tamamen özgürleştirilmesi için duacıyım. Drina da Sırlara ait olacaktır, çünkü Sırları birbirine bağlamaktadır. O bir belkemiğidir ve en önemli Sırp toprakları olan Sırbistan ve Bosna'yı, Eski Hersek ile Piva ve Tara'yı birbirlerine bağlamaktadır. Hersekli Sırlar muhteşem

35 “Vladika Atanasiye: Video Sam te Junake”, *Nevesinje*, Sayı 40 (6 Mayıs 1994), s. 4.

kahramanlar olduklarını göstermişlerdir... Komutan Guşiç'e Nevesinye'lilerin "Burayı kurtardıktan sonra, Neretva'ya gidiyoruz, orası bizim hedefimiz" şeklinde seslendiklerini hatırlıyorum. Bunu ben tabi ki desteklemekteyim, bizler bu yüzyıllık Sırp nehrini kurtarmak zorundayız...

Verdiği bu demeçle piskopos Atanasiye Yeftiç, eski Yugoslavya topraklarında yürütülmüş olan savaşların temel hedefinin Büyük Sırbistan'ın kurulması olduğunu, Gorajde, Çayniçe ve Foça aracılığıyla Bosna-Hersek'teki sözde Sırp topraklarının Sırbistan'la birleşmesi üzerine çalışıldığını açıkça ifade etmiştir. Nitekim Sırp Ortodoks Kilisesi Büyük Sırbistan hedefini, "Sırp Ortodoks Kilisesi Memorandumu" isimli belge kapsamında, 14-28 Mayıs 1992 tarihleri arasında gerçekleşen olağan Kutsal piskoposlar meclisinde beyan etmiştir. Bu belgede, Yugoslavya federal birimlerinin sınırlarının Sırp milletinin canlı dokusunu böldüğü; yüzyıllık yurtlarını, kutsal mabetlerini, mezarlarını, manastırlarını ve kültürel yapıtlarını ayırdığı belirtilmektedir.³⁶

Sırp Ortodoks Kilisesi içinde en radikal kişilik olmasa da, Karadağ'ın en radikal dini temsilcilerinden biri olan Sırp Ortodoks Kilisesi Metropoliti Amfilohiye Radoviç, 1990 yılında savaş suçlusu Radovan Karaciç'i aziz İliya'ya; Karaciç'in annesini de "kahraman" doğuran Yugoviç'ler anasına benzettip, Yugoslavya devletine ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:³⁷

Sırp milletinin itibarına saygı göstermeyen, kurucusu Yosip Broz Tito'nun olduğu bu ikinci Yugoslavya bizi memnun etmemektedir. Yasenovaç, Yadovno ve Glina esir kamplarına sebep olan ya da uğruna kurbanlar verdiğimiz Kosova'mızı kendi bencil çıkarları için satmaya hazır olan bir Yugoslavya, bizi memnun eden türden değildir. Bu topraklardaki Sırp milletinin herhangi bir Yugoslavya uğruna savaşması için çok az sebebi vardır. Yugoslavya dışında gelişmiş olan kendi tarihi devlet deneyimiyle, kendi bilinçli maneviyatıyla; Doğu'yu ruh olarak ve Batı'yı da elbisesi olarak içeren kültürüyle, biraz yaratıcılığı biraz da tarihi şansıyla, Sırp milleti bu zorlu coğrafyada devamlılığını sürdürebilir... 1918 yılında millet olarak şimdiki tecrübeye sahip olsaydık, ne kendimiz ne de başkası için bu Yugoslav devletini kurmaya girişmezdik."

2008 yılında Karadağ Meclis Başkanı Ranko Krivokapiç, Karadağ Primorye Metropoliti Amfilohiye hakkında konuşurken, savaş kışkırtan dini temsilcilerden

36 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 110-116.

37 "Amfilohije Radovic, Mitropolit SPC u Crnoj Gori", *Politika Ekspres* (4 Haziran 1990).

hiç kimsenin Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmıyor olmasının haksızlık olduğunu söylemiştir. Krivokapiç, “Ne yargıç ne de savcıyım, fakat her ne görevde olursa olsun, savaşı kışkırtanların hiçbiri istisna sayılmamalıdır. Tanrının sözleri ve şeytanın yaptıklarının ardına saklananların büyük bir kısmı, yargılanmayı hak etmişlerdir” şeklinde konuştu. Krivokapiç ayrıca Amfilohiye'nin Karadağ'da yaşıyor olmasının bir talihsizlik olduğunu da belirtmiştir.³⁸

V. Sırp Ortodoks Kilisesi ve Kosova

Kendilerini “ilahi millet” olarak gören Sırp'lar için, bütün Sırp'ların tek bir devlet çatısı altında yaşayabilmesi uğruna 1990'lı yılların ilk yarısında yürüttükleri üç kaybedilmiş savaş, eski Yugoslavya topraklarında kanın akıtılmasının sona erdiği anlamına gelmiyordu. Savaş çemberi, sorunların başlamış olduğu yerde, yani Kosova'da tamamlanmıştır. Sırp yönetimi ve Sırp Ortodoks Kilisesi, sözde “kutsal Sırp toprağı” olan Kosova'nın Arnavutlardan kurtarılması hedefinden vazgeçmiyordu. Kosova'nın “fethedilmesi” planı, eski Yugoslavya coğrafyasının diğer yerlerinde uygulanan planlara benzer şekilde öldürücü olmuştur. Bu sefer Slobodan Miloşeviç, Arnavutların Kosova'dan sınır dışı edilmesini ve onların yerine Bosna-Hersek ve Hırvatistan'dan gelen mültecilerin yerleştirilmesini planlamıştır.

Kosova'dan bahsederken, 27 Eylül 1997 tarihinde Chicago'nun güneyinde bulunan Aziz Simeon Mirotoçiv kilisesinde “Sloboda” isimli dergi tarafından düzenlenen bir sempozyumda, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Başpiskoposu Artemiye şunları söylemiştir:

Kosova ve Metohiya sorunu uzun zamandır kendi çözümünü beklemektedir ve bunu Kosova'da yaşayan Sırp'lar gibi Arnavutlar da arzulamaktadır. Kosova ve Metohiya'da yaşayan Sırp halkı, bizlerden bu tarihi görevi milletimizin tamamının iyiliğı ve memnuniyeti için başarıyla sona erdirmemizi beklemektedir.

Raşko-Prizren Başpiskoposu Artemiye, Metropolit Amfilohiye ile Başpiskopos Atanasiye Yeftiç yardımcılarıyla ve Patrik Pavle'nin samimi desteğıyle Kosova'nın her yerini gezmiş ve muhtelif yerlerde kiliselerin inşa edilmesi için atılan temelleri kutsamıştır. Genel olarak yeni kiliseler, Arnavutların yoğunlukta yaşadığı bölgelerde inşa edilmiştir. Kiliselerin temellerinin atılması sırasında

38 Tamara Nikcevic, “Amfilohije Treba Odgovarati u Hagu”, *Dani*, Sayı 587 (12 Eylül 2008).

düzenlenen dini törenleri, Matiya Beçkoviç gibi Sırp akademisyen ve yazarlar da takip etmiştir. Kosova'daki Miloşeviç diktatörlüğü süresince, 1990-1998 yılları arasında, o zamana kadar Sırbistan'da mevcut olan tüm ibadethanelerden daha büyük olan bir kilise, Kosova'nın başkenti Priştine'nin merkezi yerinde inşa edilmeye başlanmıştır.

Mart-Haziran 1999 dönemi içinde, Kosova'dan Arnavut nüfusun sürülmesi amacıyla Sırbistan silahlı kuvvetleri ve milis birlikler Arnavut sivillere karşı ağır suçlar işlemiştir. Aynı dönemde, Sırbistan'ın işlediği bu suçlara son vermek amacıyla, Yugoslavya'ya karşı havadan bir NATO müdahalesi düzenlenmiştir.

O dönemde Kosova'da yaşananlara ilişkin Sırp kamuoyuna yönelik değerlendirmelerde bulunan Patrik Pavle, Kosova için yürütülen savaşın Sırpilar açısından bir savunma savaşı olduğunu, bu yüzden Tanrı tarafından da kutsandığını belirtmiştir. Pavle yayınlanan bir mülakatında şunları ifade etmiştir:³⁹

Bir başka yolun mevcut olmadığı apaçık ortadadır. Bu yüzden bize de savaş dayatılmıştır. Yalnız bizim savaşımız adildir, çünkü savunmacı özelliindedir. Kosova'daki savaşımız ne saldırgan ne de fethedicidir. Hz. İsa şöyle buyurmuştur: “Bir kimsenin kendi hayatını bir yakını için kurban etmesinden daha büyük bir sevgi yoktur”. Savaşa savunma amaçlı olarak katılanların arkasında her zaman Tanrının kutsayışı mevcuttur. Kendimize ait olanı koruyan ve başkasına ait olanda gözümüz olmayan bizler için bu savaş savunma amaçlıdır, dolayısıyla Tanrı tarafından kutsanmıştır.

Kosova'daki savaş Sırp silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesiyle ve Sırbistan'ın mağlubiyetiyle sona ermiştir. O zamana kadar Sırbistan yönetiminin politikalarını desteklemiş olan Sırp Ortodoks Kilisesi, Sırbistan'ın kaybetmiş olduğu dördüncü savaş yüzünden Miloşeviç'i suçlamıştır. Bu çerçevede, kilise içinde, Raško-Prizren Başpiskoposu Artemiye'nin yaptığı gibi, Miloşeviç yönetiminin yıkılması için çaba sarf eden kesimler ortaya çıkmıştır.

Başpiskopos Artemiye 6 Aralık 1999'da Patrik Pavle'ye gönderdiği bir mektupta, Miloşeviç'in savaşı kaybetmiş olması yüzünden, ruhban kesimin Sırp milletinin karşısına çıkamaz duruma düştüğünü, bu yüzden başarısızlıkla suçladığı Miloşeviç yönetimine son verilmesi, kilisenin ise bütün irtibatlarını

39 “Intervju sa patrijarhom Pavlom”, *Duga*, (10 Nisan 1993).

Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü

kesmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Artemiye'nin Miloşeviç'e kızgınlığı, yürüttüğü savaşlarda yüz binlerce kişinin yaşamını yitirmiş olması yüzünden değil, söz konusu savaşları kaybetmiş olmasından kaynaklanıyordu.⁴⁰

Piskopos Atanasiye Yeftiç de, "Balkanlar'da büyük Sırp krallığı" oluşturma projesini gerçekleştiremediği için Slobodan Miloşeviç'e şu sözlerle ağır eleştirilerde bulunmuştur:⁴¹

En azından Sırp Cumhuriyeti'nde, Sırp Bosna-Hersek'inde tanrı adaleti ve insan itibarı, şerefli Haç ve değerli özgürlük için savaşmış ve savaşmakta olan o erdemli insanları dikkate aldığımında, bölgede kahramanca savaşın yürütüldüğünü söyleyeceğim. Bu insanlar, gururla kendi hayatlarını vermiş ve kendi komşularının açtığı yaralara ve Avrupa-Amerikan NATO'sunun bombardımanlarına cesurca göğüs gererek savaşmışlardır. Fakat en sonunda Sırp milleti, tarihinde görülmemiş bir şekilde, vatan haini Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloşeviç'in ihanetine uğramıştır. Miloşeviç'in ihaneti halen devam etmektedir ve muhtemelen kanlı ve bastırılmış olan Kosova'yı da kapsayacaktır.

Miloşeviç'e yapılan bu yöndeki saldırılarla Sırp Ortodoks Kilisesi'nin önde gelenleri ayrıca eski Yugoslavya topraklarında yaşanan savaşları kilisenin nasıl kışkırttığını da örtbas etmeye çalışmışlardır.

VI. Sonuç

1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan savaşların esnasında Sırp Ortodoks Kilisesi'nin başında bulunmuş olan Patrik Pavle adil bir savaşın var olabileceğine ve Sırp'ların bölgedeki savaşları, kötülüklerin saldırılarına karşı kendilerini savunmak amacıyla yürüttüklerine inanmıştır. Bu yöndeki inançtan hareketle, Sırp silahlı kuvvetlerinin Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te yürüttükleri fetih savaşlarını Patrik Pavle açık olarak desteklemiştir. Sadece Patrik Pavle değil, genel olarak Sırp Ortodoks Kilisesi Sırp'ların Balkanlar'da ahlaki ve insani bir hedefle savaşmakta olduklarına inanmış, bu yüzden Sırp'ların Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Kosova'da işledikleri öldürme, tecavüz ve yağmalama gibi suçları

40 Milorad Tomanic, *Srpska Crkva u Ratu...*, ss. 146-149.

41 Atanasije Jeftić, "Najgori od Svih Mogucih Ratova", *Jagnje Bozje i Zvijer iz Bezdana*, ed. Rados M. Mladenovic & Hierodeacon Jovan-Culibrk (Cetinje: Svetigora, 1996), http://www.mitropolija.co.me/duhovnost/jagnje/index_1.html

görmezden gelmiş, suçluların ise kilisenin kutsal ayinlere girmelerini yasaklamamıştır. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yöneticileri, bölgedeki bütün Sırp'ların ortak bir devlet çatısı altında toplanmadığı sürece, savaşların devam etmesini istemiş ve teşvik etmiştir.

Sırp Ortodoks Kilisesi'nin anlayışından, Sırp kilisesinin, Sırp devletinin ve Sırp milletinin çıkarları için, hesabı kıyamet gününde sorulmaksızın bir Sırp asıllının “meşru” olarak öldürebildiği mesajı çıkartılabiliyordu. Hatırlatmak gerekirse, “Akrep” isimli Sırp örgütün altı Srebrenitsalı genci katletmesi ile ilgili Haziran 2005'te yayınlanan görüntüler bütün dünyayı şoke etmişti. Srebrenitsa'da Boşnaklar üzerinde işlenen soykırımı iştirak eden Akrepler mensupları, Bosna-Hersek yoluna koyulmadan önce, video görüntülerinde de yer aldığı gibi, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bir rahibi tarafından kutsanmışlardır.

Sırp toplumunun büyük bir kısmı olduğu gibi, Sırp Ortodoks Kilisesi de Sırplık uğruna geçmişte işlenmiş hatalarla henüz yüzleşmiş değildir. Dahası, kilisenin yapısı içinde halen olumsuz propaganda yapan ve savaşta doğrudan yer almış olan kişiler bulunmaktadır. Söz konusu kişiler arasında, savaş suçlusu Radovan Karadžić'ten aldıkları madalya ile ödüllendirilmiş olanlar da vardır. Ne yazık ki geçmişle yüzleşmeden, eski Yugoslavya topraklarındaki savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesi'nin de rol aldığı açıkça itiraf edilmeden ve kilise radikal rahiplerden temizlenmeden, Balkanlar'daki insanların barışmasından ve bölgede kalıcı bir barışın sağlanmasından söz edilemez.

Kaynakça

“Amfilohije Radovic Mitropolit SPC u Crnoj Gori”. *Politika Ekspres*, (4 Haziran 1990).

Beric, Gojko. “U Ime Boga i Sina Cetnika”. *Svijet*, (16 Ocak 1997).

Folic, Zvezdan. “Kosovski Mit u Projekcijama Srpske Pravoslavne Crkve”. *Montenegrina*, Karadağ kültürüne ilişkin dijital kütüphane, www.montenegrina.

Higgins, Andrew; Block, Robert. “In War's Wake: Questions Arise On the Role of the Serb Church”. *The Wall Street Journal*, (24 Haziran 1999).

“Intervju sa patrijarhom Pavlom”. *Duga*, (10 Nisan 1993).

Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü

- Jeftic, Atanasije. "Najgori od Svih Mogucih Ratova", *Jagnje Bozje i Zvijer iz Bezdana*, ed. Rados M. Mladenovic & Hierodeacon Jovan-Culibrk içinde (Cetinje: Svetigora, 1996),
http://www.mitropolija.co.me/duhovnost/jagnje/index_1.html
- Kostic, Slobodan. "Rampa za Druga Popa". *Vreme*, (23 Ağustos 2007).
- Lukijan, Vladika. "Antisrpsko Nastupanje Ustaske Drzave". *Pravoslavlje*, (15 Mart 1991).
- "Mozda ce Bas Amfilohije Poceti Proces Otvaranja Srpske Crkve". *Vijesti*, (30 Aralık 1997).
- Nikcevic, Tamara. "Amfilohije Treba Odgovarati u Hagu". *Dani*, Sayı 587 (12 Eylül 2008)
- Nikolic, Milan. "Staradnje Srpskih Patrijarha: Gresni Pastiri, Stada Gresnoga". *Srpsko Nasledje*, Sayı 3 (Mart 1998).
- "Pismo patrijarha SPC Pavla Upuceno Lordu Karingtonu. *Pravoslavlje*, (1 Kasım 1991).
- Tomanic, Milorad. *Srpska Crkva u Ratu i Ratovi u Njoj*. Belgrad: Krug, 2001.
- "Vladika Atanasije: Video Sam te Junake". *Nevesinje*, Sayı 40 (6 Mayıs 1994).
- Zirojevic, Olga. "Kosovo in the Collective Memory". *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, ed. Nebojsa Popov içinde, ss. 190-191. Budapeşte: Central European University Press, 2000.